

ПЕРСПЕКТИВНЫЕ МЕХАНИЗМЫ УЧАСТИЯ РЕГИОНОВ УКРАИНЫ В МЕЖДУНАРОДНОЙ ИНТЕГРАЦИИ

Я.В. ХОМЕНКО, к.е.н., доцент

Донецкий национальный технический университет

НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ПОЛІТИКИ СТАЛОГО ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

Головною ознакою регіональної політики держави повинна бути спрямованість на забезпечення сталого розвитку територій. Але покращення результатів діяльності економіки, яке мало місце впродовж останніх років, було короткостроковим та обмеженим, а потенціал регіонів використовувався не у повному обсязі, що свідчить про недоліки існуючого механізму регулювання регіонального розвитку. Саме тому потребують вдосконалення методологічні підходи до формування регіональної політики держави, яка полягає у створенні необхідних умов для сталого зростання економіки регіонів та подолання територіальних диспропорцій, що дозволить на основі їх комплексної діагностики реалізувати конкурентні переваги території у довгостроковому періоді.

Питання державного регулювання розвитку регіонів та формування регіональної політики опрацьовують фахівці Науково-дослідного економічного інституту Міністерства економіки України [1; 2; 3], Національного інституту стратегічних досліджень [4; 5], спеціалісти Ради по вивченню продуктивних сил України НАН України [6; 7], Інституту економіки промисловості НАН України [8; 9; 10], Інституту економіко-правових досліджень НАН України [11] та інших наукових закладів. Незважаючи на високий рівень теоретичних та науково-практичних розробок, недостатньо опрацьованими залишаються механізми економічного зростання регіонів за рахунок суспільного відтворення. Проте, саме у розширеному відтворенні приховані потенційні джерела сталого зростання економіки. Тому обґрунтувати основні положення нової регіональної політики держави слід за допомогою теорії суспільного відтворення, яка дозволяє пояснити природу зростання та на теоретичному й емпіричному рівнях довести зв'язок між типом відтворення і характером зростання. Вищезазначене зумовлює актуальність наукових досліджень у цьому напрямі.

Мета статті полягає у розробці методичних та практичних рекомендацій щодо формування політики сталого економічного зростан-

ня регіонів України. У відповідності з метою вирішувались такі завдання:

- запропонувати концепцію формування політики сталого економічного зростання регіонів України;
- розробити методичні положення комплексної діагностики процесів відтворення, розвитку та зростання території;
- здійснити комплексну діагностику регіонів України та довести залежність між рівнем розвитку території, типом зростання та якістю факторів відтворення;
- за результатами діагностики провести сегментацію регіональних соціоекономічних систем.

У контексті формування оновленої концепції соціально-економічного розвитку України особливого значення набуває державна політика сталого економічного зростання регіонів - система заходів держави з забезпечення довгострокового збільшення обсягів суспільного виробництва, пов'язаних з удосконаленням нормативно-правової бази, створенням відповідних умов для розширеного відтворення регіональних соціоекономічних систем, поліпшення якості його факторів, технологічного оновлення виробництва, всебічного розвитку особистості та раціонального природокористування. Сталість зростання в ній забезпечується завдяки якісній трансформації фаз відтворювального циклу соціоекономічної системи. При цьому сталим зростання визнається лише за умов, коли корекція циклу відбувається на основі інноваційних рішень, а не за рахунок кількісних змін.

Для практичної реалізації основних положень політики зростання надзвичайно важливо своєчасно обрати адекватний інструментарій, а висновки про доцільність використання тих або інших форм і методів слід робити, спираючись на результати дослідження соціально-економічної динаміки регіонів. У зв'язку з цим нами розроблено методичні положення комплексної діагностики [12, с. 114-149], що

© Я.В. Хоменко, 2009

базуються на системній оцінці взаємопов'язаних процесів відтворення, розвитку та зростання регіональної соціоекономічної системи, визначають взаємозв'язок між ними та дозволяють позиціонувати систему у трьохвимірному просторі (відповідно до рівня розвитку, якості факторів відтворення та типу економічного зростання), ідентифікувати територіальний сегмент, який вона займає, і на цій підставі діагностувати стан регіону.

На першому етапі діагностики обирається аналітичний інструментарій дослідження. Він представлений комплексом показників оцінки стану соціоекономічної системи регіону, до складу якого входять показники результативності функціонування та оціночні параметри якості факторів відтворення (рис. 1). Застосування такого набору дозволяє розкрити три основні аспекти розвитку (кількісний, структурний, якісний) та сформулювати змістовну інформаційну базу для розрахунку інтегральних індексів, необхідних для проведення комплексної діагностики.

Ми виходимо з того, що процес відтворення соціоекономічної системи є базовим, а зростання і розвиток – похідними. Характер, швидкість та цілісність такого процесу зумовлені дією групи факторів, тому основний наголос у ході діагностики потрібно зробити на їх оцінці. Проводити її пропонується за допомогою методів аналізу ієрархій Т. Саати та багатомірного порівняльного аналізу. Перший дозволяє дослідити взаємозв'язки між факторами, їх оціночними параметрами і на цій підставі розрахувати вагові коефіцієнти, другий – надати узагальнену оцінку якості факторів у формі щорічного індексу.

Наступний етап діагностики полягає в оцінці динаміки соціоекономічної системи. Тут принципово важливо забезпечити дослідження трьох компонент: економічної, соціальної та природної. Загальну оцінку рекомендується давати у формі щорічного індексу розвитку, який узагальнює данні за сьома показниками. Основу його розрахунку складають ті ж самі методи, що використовувались для розрахунку індексу якості факторів відтворення.

Обов'язковою складовою комплексної діагностики є оцінка економічного зростання. В якості основного показника зростання в регіоні пропонується використовувати валову додану вартість у розрахунку на одну особу населення. Оцінювати процес рекомендується через побудову моделі тренду щорічних абсо-

лютних приростів доданої вартості за допомогою методу аналітичного вирівнювання динамічного ряду. Це дає можливість представити тенденцію зміни значень показника у вигляді функції від часу та на основі її параметрів встановити тип зростання: інтенсивне, стале чи повільне.

Важливим етапом діагностики є виявлення взаємозв'язку між індексами розвитку та якості факторів відтворення. Найкращим чином здійснити його можна за допомогою регресійного аналізу, оскільки саме він дозволяє підібрати функцію, що характеризує залежність між індексами й математично обґрунтувати форму зв'язку.

На завершальному етапі діагностики потрібно узагальнити результати проміжних оцінок. У цьому випадку використання матриці, що подана двома осями координат, не дозволить вирішити проблему. Для одночасного відображення всіх трьох оцінок необхідно позиціонувати соціоекономічну систему регіону у трьохвимірному просторі. Найкращим чином для цього підходить куб (рис. 2). У його основі (горизонтальні осі) пропонується розмістити градацію якості факторів відтворення та рівня розвитку системи, а градацію темпів зростання, відповідно, - на вертикальній. Зважаючи на те, що кожна оцінка має три рівні, розіб'ємо куб на 27 сегментів. Для постановки остаточного діагнозу достатньо визначити, до якого з них належить той чи інший регіон.

Для інтерпретації результатів комплексної діагностики територіальні сегменти доцільно поєднати в групи з метою виокремлення високорозвинених регіонів з інтенсивним або сталим зростанням економіки (*I_{вв}*, *I_{сс}*, *I_{вс}*, *I_{св}*, *П_{вв}*, *П_{вс}*, *П_{св}*, *П_{сс}*), середньорозвинених регіонів, що потребують підтримки та стабілізації економічного зростання (*I_{сн}*, *I_{нс}*, *П_{вн}*, *П_{нв}*, *П_{сн}*, *П_{нс}*, *Ш_{вс}*, *Ш_{сс}*, *Ш_{св}*), регіонів з аномаліями в процесах розвитку та зростання (*Ш_{вв}*, *I_{вн}*, *I_{нв}*, *I_{нн}*, *Ш_{вн}*, *Ш_{нв}*) та проблемних регіонів з низькими перспективами зростання (*Ш_{нн}*, *Ш_{нс}*, *Ш_{сн}*, *П_{нн}*). Це надасть можливість сформулювати систему необхідних для реалізації регіональної політики заходів та процедур окремо для кожної групи територій.

Апробація методичних положень проводилась на основі статистичних даних про розвиток регіонів України за період з 1998 по 2006 роки [13-21].

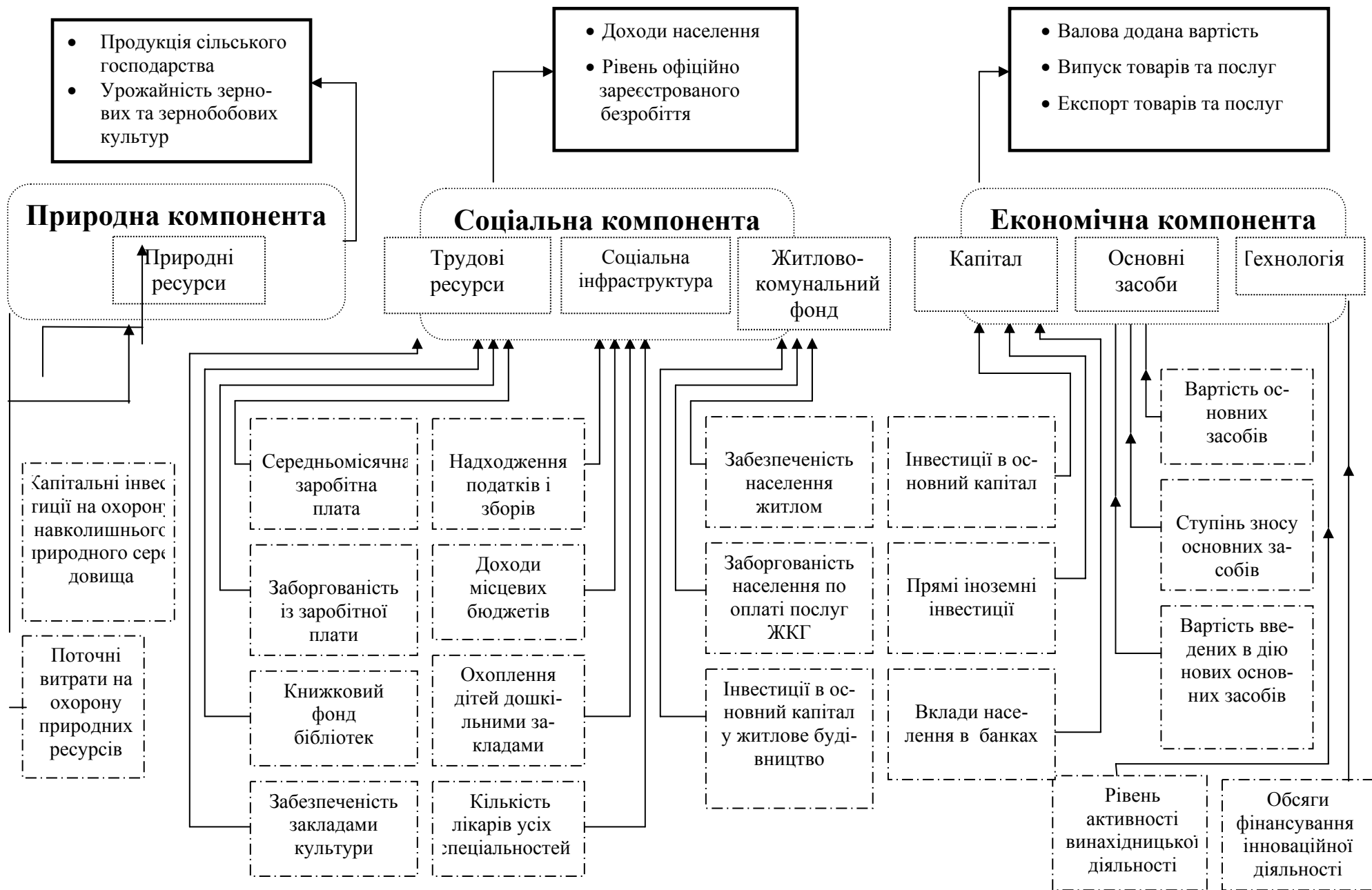

Рис. 1. Комплекс показників оцінки стану соціоекономічної системи регіону

Примітка. Розроблено автором.

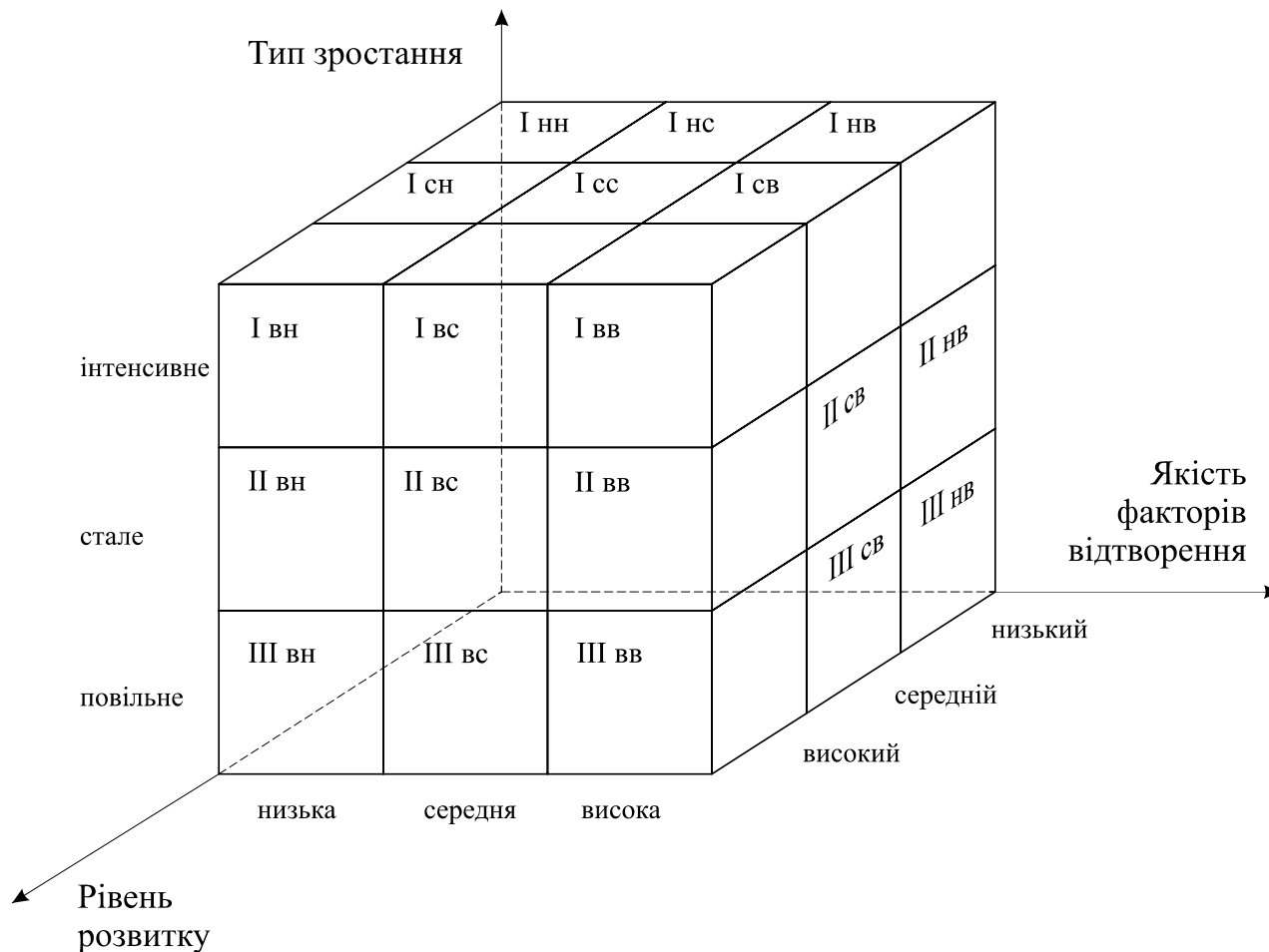

Рис. 2. Трьохвимірна матриця сегментації соціоекономічних систем за рівнем розвитку, якістю факторів відтворення та типом економічного зростання

Примітка. Розроблено автором.

Узагальнена оцінка якості факторів відтворення регіональних соціоекономічних систем подається у вигляді індексу, що агрегує оціночні параметри трьох груп факторів: економічних, соціальних та природних. За допомогою індексу виокремлено три групи регіонів: з високою, середньою та низькою якістю факторів відтворення (табл. 1). Дослідити рівні розвитку окремих територій ми отримали можливість завдяки індексам розвитку регіонів України. На підставі їх значень виокремлено три групи регіонів: з високим, середнім та низьким рівнем розвитку.

Оцінка економічного зростання в регіонах України здійснювалась відповідно до наступної градації: інтенсивне, стає, повільне (табл. 1). Як виявилось, протягом 1998-2006 рр. інтенсивним зростання було лише у п'яти областях: Дніпропетровській, Запорізь-

кій, Київській, Луганській та Кіровоградській; сталим – у Полтавській, Сумській, Тернопільській областях та Автономній Республіці Крим; інші регіони зростали повільно. За своєю природою це зростання є відновлювальним, має свої межі та потребує заходів зі стимулювання та підтримки, заснованих на створенні нових виробничих потужностей, оновленні основних засобів виробництва та використанні кваліфікованої робочої сили.

Апробація методичних положень з оцінки економічного зростання на прикладі регіонів України доводить, що за умов сталого розвитку економіки та низького рівня інфляції, запропонований підхід виявляється найбільш результативним для визначення типу зростання, прогнозування соціально-економічної динаміки регіонів й формування політики сталого економічного зростання.

Таблиця 1

Інтерпретація результатів діагностики та сегментація соціоекономічних систем регіонів України за рівнем розвитку, якістю факторів відтворення та типом економічного зростання за період з 1998 по 2006 рр.

№ з/п	Регіони	Тип зростання	Рівень розвитку	Індекс розвитку	Якість факторів	Індекс якості	Сегмент
1.	Дніпропетровська	інтенсивне зростання	високий	0,881	висока	0,760	I _{вв}
2.	Запорізька		високий	0,841	висока	0,702	I _{вв}
3.	Київська		середній	0,644	середня	0,562	I _{сс}
4.	Луганська		середній	0,578	середня	0,393	I _{сс}
5.	Кіровоградська		середній	0,492	низька	0,333	I _{сн}
6.	Полтавська	стале зростання	високий	0,784	висока	0,646	II _{вв}
7.	Сумська		середній	0,523	середня	0,408	II _{сс}
8.	АР Крим		середній	0,476	середня	0,421	II _{сс}
9.	Тернопільська		низький	0,298	низька	0,282	II _{нн}
10.	Донецька	повільне зростання	високий	0,872	висока	0,688	III _{вв}
11.	Харківська		середній	0,646	висока	0,597	III _{св}
12.	Миколаївська		середній	0,606	середня	0,534	III _{сс}
13.	Одеська		середній	0,669	середня	0,514	III _{сс}
14.	Львівська		середній	0,482	середня	0,418	III _{сс}
15.	Чернігівська		середній	0,518	середня	0,388	III _{сс}
16.	Івано-Франківська		низький	0,469	середня	0,422	III _{нс}
17.	Хмельницька		середній	0,486	низька	0,351	III _{сн}
18.	Закарпатська		низький	0,416	низька	0,348	III _{нн}
19.	Волинська		низький	0,451	низька	0,337	III _{нн}
20.	Черкаська		середній	0,529	низька	0,379	III _{сн}
21.	Вінницька		середній	0,510	низька	0,318	III _{сн}
22.	Житомирська		низький	0,409	низька	0,310	III _{нн}
23.	Херсонська		низький	0,464	низька	0,275	III _{нн}
24.	Чернівецька		низький	0,359	низька	0,278	III _{нн}
25.	Рівненська	низький	0,419	середня	0,454	III _{нс}	

Примітка. Складено автором за результатами розрахунків.

Результати комплексної діагностики регіонів України дозволили виявити та емпірично довести залежність між рівнем розвитку, характером зростання та якістю факторів відтворення регіональної соціоекономічної системи, а також схематично представити розташування регіонів у трьохвимірному просторі (рис.3). Території, дійсно, розвиваються за законами існування складних багатокомпонентних систем: інтенсивне зростання економіки відбувається в умовах високого рівня розвитку території та забезпечується високою якістю факторів відтворення, тоді як середня або низька якість факторів істотно обмежують зростання. Це дає підставу для розв'язання проблеми забезпечення сталого економічного зростання через коригування процесу відтворення та зміну якості його факторів.

На основі результатів діагностики проводиться сегментація регіональних соціоекономічних систем за критеріями якості факторів відтворення, рівня розвитку й типу зростання та здійснюється розподіл регіонів за групами. Виокремлено високорозвинені регіони з інтенсивним або сталим зростанням економіки, середньорозвинені регіони, що потребують підтримки та стабілізації економічного зростання, регіони з аномаліями у процесах розвитку та зростання і проблемні регіони з низькими перспективами зростання.

До групи високорозвинених регіонів з інтенсивним або сталим зростанням економіки увійшли Дніпропетровська, Запорізька, Полтавська, Київська, Луганська, Сумська області та Автономна Республіка Крим. Найвищі рейтинги отримали перші три. Можна стверджувати, що їм властива майже абсолютна гармонія: інтенсивне зростання економіки відбувається в умовах високого рівня розвитку територій та забезпечується високою якістю факторів відтворення. Дещо схожа ситуація спостерігається на Сумщині та у Криму. Ці території характеризуються середнім рівнем розвитку та сталими темпами зростання економіки.

До середньорозвинених регіонів, що потребують підтримки та стабілізації економічного зростання, належать Кіровоградська, Харківська, Миколаївська, Одеська, Львівська та Чернігівська області. У п'яти з них навіть за наявності умов розвитку середнього рівня темпи зростання економіки були повільними.

Найбільшою за кількістю виявилась група проблемних регіонів з низькими перспективами зростання (одинадцять областей). Такі області, як Закарпатська, Волинська, Житомирська, Херсонська та Чернівецька, отримали

найгірші оцінки і розмістились у найнесприятливішому сегменті – *Пнн*. Незадовільний стан факторів відтворення та низький рівень розвитку значно стримують зростання їх економіки.

Той факт, що одинадцять регіонів країни отримали статус “проблемних”, свідчить про недоліки сучасної регіональної політики держави та обумовлює потребу у її коригуванні. Значені території мають знаходитись у зоні постійної уваги державних органів влади і потребують розробки спеціальних заходів з відновлення відтворення та інтенсифікації розвитку.

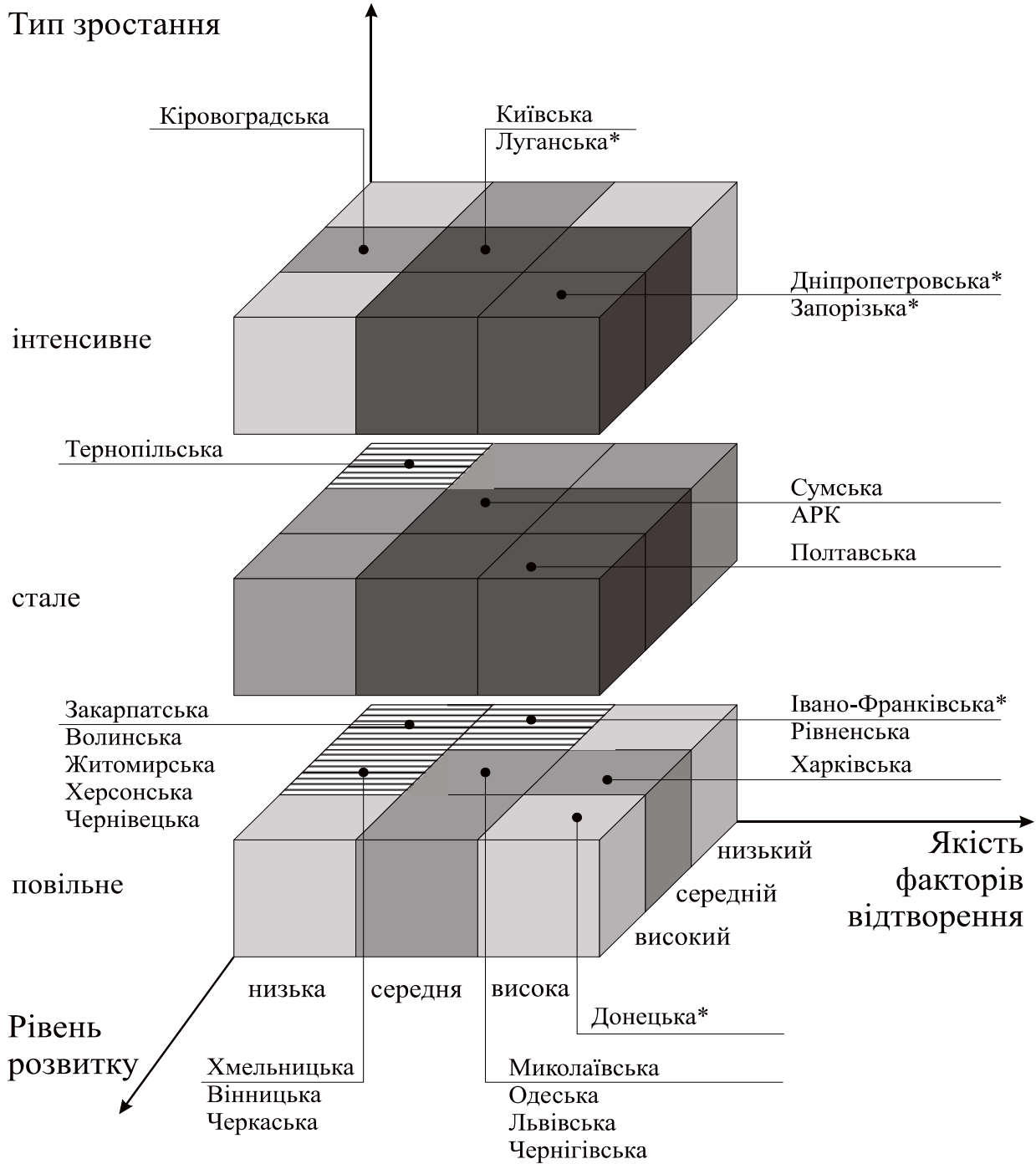
Слід відзначити відносно рівномірне наповнення груп, за винятком однієї - територій з аномаліями у процесах розвитку та зростання. До неї увійшла лише Донецька область. Проте за своїм призначенням ця група не передбачає велику кількість складових, оскільки території, що потрапляють до її складу, мають суттєві порушення у базових процесах розвитку.

Отримані результати комплексної діагностики дають підстави стверджувати, що стале економічне зростання в регіонах України можливе лише у разі якісної трансформації їх господарських комплексів та забезпечення розширеного відтворення, а розвиток має відбуватись не лише на основі наявного потенціалу, а й завдяки новим інноваційним рішенням. Зважаючи на зазначене, політику сталого економічного зростання необхідно спрямувати на створення умов для інтенсивного відтворення, технологічного оновлення виробництва та розвитку інтелектуального потенціалу.

Оскільки регіони країни мають різні можливості для ефективного використання свого потенціалу, політика зростання повинна передбачувати альтернативні механізми запровадження, які слід обирати відповідно до специфіки тієї чи іншої території. Все це зумовлює доцільність розробки індивідуальних стратегій розвитку для окремих груп регіонів, сформованих у процесі діагностики.

Типологія економічного зростання й розраховані інтегральні індекси розвитку та якості факторів відтворення формують інформаційне підґрунтя для виявлення та емпіричного доказу залежності між рівнем розвитку, типом зростання та якістю факторів відтворення соціоекономічної системи регіону, дозволяють за допомогою графічного методу розташувати території у трьохвимірному просторі і наочно продемонструвати дію законів розвитку багатокомпонентних систем. Ці результати можна використовувати як вагомні аргументи при обґрунтуванні основних заходів стратегій сталого еко-

номічного зростання регіонів України.

- Високорозвинені регіони з інтенсивним або сталим зростанням економіки
- Середньорозвинені регіони, що потребують підтримки та стабілізації економічного зростання
- Регіони з аномаліями в процесах розвитку та зростання
- Проблемні регіони з низькими перспективами зростання
- * Регіони з високим екологічним ризиком

Рис. 3. Групування регіонів України за результатами сегментації соціоекономічних систем за рівнем розвитку, якістю факторів відтворення та типом економічного зростання
Примітка. Розроблено автором.

Завдяки ґрунтовному дослідженню поточного стану та довгострокових тенденцій розвитку регіонів України встановлено, що політика сталого економічного зростання повинна формуватись відповідно до вимог сучасного відтворення, бути спрямованою на створення умов для його інтенсифікації за рахунок зміни технологічного укладу підприємств, переходу до економіки знань, всебічного розвитку особистості та покращання стану довкілля.

Методичні та практичні рекомендації щодо розробки та реалізації політики зростання дозволяють сформулювати адекватний сучасним умовам господарювання науковий базис управління регіональним розвитком, оновити методичне забезпечення процесу прийняття управлінських рішень, здійснювати комплексну діагностику регіональних соціоекономічних систем, сегментувати за її результатами територіальний простір країни, обґрунтувати адекватні стратегії розвитку окремих територій та узгодити заходи держави з підтримки економічного зростання з умовами їх відтворення, потенціалом розвитку та сучасною динамікою.

Література

1. Економіка України: проблеми розвитку галузей і регіонів : [монографія / наук. ред. В. Ф. Беседін, А. С. Музиченко.] – К. : НДЕІ, 2008. – 400с.
2. Сучасна регіональна політика і транскордонне співробітництво / [В. І. Пила, О. С. Чмир, О. А. Гарасюк, Т. В. Терещенко] ; під наук. ред. В. І. Пили. – Хмельницький: Вид-во ХУУП, 2006. – 412 с.
3. Тенденції і пропорції розвитку економіки України : [кол. монографія / ред. В. Ф. Беседіна]. – К. : НДЕІ, 2005. – 458 с.
4. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети : [кол. монографія / наук. ред. З. С. Варналія]. – К. : НІСД, 2007. – 768 с.
5. Україна: Стратегічні пріоритети, Аналітичні оцінки – 2006 : [монографія / наук. ред. О.С. Власюка]. – К. : НІСД, 2006. – 576 с.
6. Данилишин Б. М. Соціально-економічні проблеми розвитку регіонів: методологія і практика / Б. М. Данилишин, Л. Г. Чернюк, М. І. Фашевський; НАН України. Рада по вивч. продуктивних сил України; [за наук. ред. Б. М. Данилишина]. – Черкаси, 2006. – 315 с.
7. Просторова організація продуктивних сил України: мезо- та мікро регіональний рівень / [Б. М. Данилишин, Л. Г. Чернюк, М. І. Фашевський та ін.]. – Вінниця : Книга-Вега, 2007. – 572 с.
8. Кузьменко Л. М. Управление функционированием и развитием экономики региона : [монография] / Лариса Михайловна Кузьменко. – Донецк : НАН Украины. Ин-т экономики промышленности, 2004. – 284 с.
9. Развитие производственной сферы региона: теоретические и практические аспекты государственного регулирования : [монография] / Н. Г. Чумаченко, Л. Г. Червова, Л. М. Кузьменко и др. / НАН Украины. Ин-т экономики промышленности. – Донецк, 2007. – 368 с.
10. Регулювання регіонального розвитку в Україні / О. І. Амоша, В. П. Вишневський, А. І. Землянкін [та ін.] // Економіка промисловості. – 2006. – № 1 (32). – С. 45–59.
11. Василенко В. Н. Архитектура регионального экономического пространства : [монография] / Валерий Николаевич Василенко. – Донецк : НАН Украины. Ин-т экономико-правовых исследований, ООО “Юго-Восток, Лтд.”, 2006. – 311 с.
12. Хоменко Я. В. Стратегія сталого економічного зростання регіонів України : [монографія] / Яна Володимирівна Хоменко. – Донецьк : ТОВ “ДРУК-ІНФО”, 2008. – 389 с.
13. Статистичний щорічник України за 1998 р. / [ред. О. Г. Осауленко]. – К. : Техніка, 1999. – 576 с.
14. Статистичний щорічник України за 1999 р. / [ред. О. Г. Осауленко]. – К. : Техніка, 2000. – 665 с.
15. Статистичний щорічник України за 2000 р. / [ред. О. Г. Осауленко]. – К. : Техніка, 2001. – 598 с.
16. Статистичний щорічник України за 2001 р. / [ред. О. Г. Осауленко]. – К. : Техніка, 2002. – 643 с.
17. Статистичний щорічник України за 2002 рік / [ред. О. Г. Осауленко]. – К. : Консультант, 2003. – 663 с.
18. Статистичний щорічник України за 2003 рік / [ред. О. Г. Осауленко]. – К. : Консультант, 2004. – 631 с.
19. Статистичний щорічник України за 2004 рік / [ред. О. Г. Осауленко]. – К. : Консультант, 2005. – 591 с.
20. Статистичний щорічник України за 2005 рік / [ред. О. Г. Осауленко]. – К. : Консультант, 2006. – 575 с.
21. Статистичний щорічник України за 2006 рік / [ред. О. Г. Осауленко]. – К. : Консультант, 2007. – 551 с.

Статья поступила в редакцию 24.05.2009